

## Vzgoja za Evropo in pouk o človekovih pravicah

MILAN DIVJAK

### IZVLEČEK

*Upoštevanja je vredno delo, ki so ga opravili v Svetu Evrope, da bi našli skupne ideje in vrednote za bodočo Združeno Evropo. Bistveno je, da razmišljamo o tem, kaj lahko iz teh bogatih izkušenj uporabimo za modernizacijo naše šole, ne da bi okrnili našo nacionalno samobitnost. Kot bistveno vrednoto evropskega sodelovanja pojmujejo človekove pravice, ki so temelj demokracije in tudi občih etičnih vrednot. V zadnjih desetletjih vedno pogosteje govorijo o vzgoji za Evropo, o oblikovanju evropske zavesti. Dolgoletno sodelovanje med državami povezanimi v EU in v SE je omogočilo zблиževanje šolskih sistemov, vzgojnih ciljev in izobraževalnih vsebin. Oblikovali se skupne "evropske dimenzije" pri vzgoji in pouku, skupne vrednote, norme in novo nadnacionalno, državljansko vzgojo. Študija podrobno prikaže prizadevanja Sveta Evrope za "evropsko dimenzijo" vzgoje, pri tem pa imajo osrednjo vlogo človekove pravice.*

*Naši učni načrti za osnovno in srednjo šolo kažejo, da smo človekovim pravicam kot izhodišču za razumevanje "evropske" demokracije in občih vrednot posvetili premalo pozornosti. Skoraj popolnoma je zanemarjen tudi pouk o človekovih pravicah na visokih šolah in na pedagoških posebej. Okoli novega učnega načrta za etiko in družbo se danes bijejo strankarski in ideološki boji pri nas in v svetu. Da bi tak predmet zavarovali pred zlorabami, so avtor in sodelavci predlagali, da bi vanj implicitno in tudi v posebnem poglavju vnesli pojme o človekovih pravicah (projekt ETIKA IN DRUŽBA IN POUK O ČLOVEKOVIH PRAVICAH, Maribor 1996).*

*Ključne besede: vzgoja za Evropo, evropska zavest, človekove pravice, modernizacija šole, nacionalna samobitnost, Svet Evrope, demokracija, pluralizem, učni načrti, slovenske šole*

### ABSTRACT

#### EDUCATION FOR EUROPE AND LESSONS ON HUMAN RIGHTS

*Efforts made by the Council of Europe to find common ideas and values for the future united Europe are worth paying attention to. It is essential that we devote our thinking to what this abundant experience offers in terms of modernisation of our school, without depriving us of our national identity. Human rights, which are the basis for democracy and common ethical values, are considered to be the crucial value for European co-operation. In the last decade words about education for Europe and formation of European awareness are being heard ever more often. Many years of co-operation between the states linked in the EU and SE have enabled the making of educational systems, goals and areas more similar. Common 'European dimensions' have been established in upbringing and education, as well as common values, norms and a new super-national civic education. This study demonstrates in detail the endeavour of the Council of*

*Europe to promote 'the European dimension' of education with human rights occupying the pivotal place.*

*Our primary and secondary school curricula indicate that we have paid too little attention to human rights as the starting point for comprehension of 'European' democracy. Education on human rights in high schools, and particularly in pedagogical schools, is almost non-existent. The new curriculum for ethics and society today represents a battleground of parties and ideologies in Slovenia as well as world-wide. In order to protect this subject from abuse, the author et al suggest inserting the concepts of human rights implicitly and in a special chapter (the project entitled Ethics and Society and Education on Human Rights, Maribor 1996).*

*Key words: Education for Europe, European awareness, human rights, modernisation of school, national identity, the Council of Europe, democracy, pluralism, curriculum, Slovene schools*

Slovenska šola je od vseh začetkov vpeta v evropsko okolje in njeno kulturo ter tradicije. Zato je bila odvisna od miselnih, idejnih in drugih tokov, predvsem pa od razvoja pedagoške misli zadnjih stoletij. Zaradi počasnejšega gospodarskega razvoja Avstrije, in zlasti zaradi narodnega zatiranja v dolgih stoletjih, je slovenska šola zaostajala za bolj razvitimi deželami. Zato je bilo težko doseči, da nam bi dali slovenske meščanske, srednje in višje šole. Zato se je tudi zelo počasi razvijala slovenska pedagoška misel. Odvisna je bila od nemške pedagogike, polagoma pa so nanjo vplivale tudi češka, francoska in angleška pedagoška teorija. Slovensko učiteljstvo, ki je bilo revno, podrejeno državi, cerkvi in tujcem, dolgo ni moglo razvijati slovenske pedagoške misli. Tudi v prvi in v drugi Jugoslaviji so slovenski učitelji zadevali na ovire, ko so zahtevali laični, pluralistični pouk družbe, vzgojo za razumevanje med narodi, za mir in človekove pravice.

Zadnje desetletje stoletja, zlasti pa zadnja leta, ko že odštevamo dneve novemu sto in tisočletju, se je v svetu in pri nas zgodilo toliko sprememb, da jim komaj sledimo. Ves čas po vojni lahko sledimo regionalnim in svetovnim integracijam, razvoju mednarodnih organizacij, globalizaciji. Vse to vpliva na številna področja našega življenja in zlasti na vzgojo in izobraževanje. Če odmislimo UNESCO, OZN in druge mednarodne organizacije in se omejimo na Evropo, opazimo številna prizadevanja za izboljšanje izobraževanja in vzgoje, ki naj poleg vsega drugega prispeva tudi k "vzgoji za Evropo", za evropsko zavest, za evropsko ideologijo, za skupne vrednote, tradicije in skupno prihodnost. Pri tem igra glavno vlogo Svet Evrope.

V svetu in zlasti v evropskih državah so zadnja desetletja poskušali zblížati šolstvo, iskati skupne cilje, ideje in vrednote. Med njimi je za nas upoštevanja vredno obsežno delo, ki so ga opravili v Svetu Evrope, da bi našli skupne ideje in vrednote za bodočo Združeno Evropo. Bistveno je, da razmišljamo o tem, kaj lahko iz teh bogatih izkušenj uporabimo za modernizacijo naše šole, ne da bi okrnili našo nacionalno samobitnost. Kot bistveno vrednoto evropskega sodelovanja, sožitja, napredka in razvoja pojmujejo človekove pravice, ki so temelj demokracije in tudi obćih etičnih vrednot. Na ta vidik evropskega povezovanja je treba spomniti zlasti letos, ko slavimo 50-letnico Splošne deklaracije človekovih pravic, ko izvajamo programe v Letu človekovih pravic 1998 in ko se bližamo sredini Dekade OZN za pouk o človekovih pravicah 1995-2004. Če smo zanemarili in spregledali te stvari, smo tudi dokazali, da

smo daleč od razumevanja evropske problematike. Vzgoje za Evropo ni brez vzgoje in pouka za človekove pravice.

### Skupna prizadevanja za evropsko vzgojo in sodelovanje

Doslej smo že spoznali povezave med pravnim poukom in državljansko vzgojo, vzgojo za razumevanje med narodi, ter medkulturno vzgojo in človekovimi pravicami. V zadnjih desetletjih pa vedno pogosteje govorijo o vzgoji za Evropo, o oblikovanju evropske zavesti, evropskega državljanja. Če danes v naših šolah obravnavamo zgodovino, zemljepis, literaturo, naravoslovne znanosti in vse vrste umetnosti in filozofijo, ne moremo mimo evropskih dosežkov in problemov. Evropska tematika je za zdaj skromno prisotna v naši vzgoji in izobraževanju, zlasti pri "etiki in družbi". Kjer je sploh ni, pa jo moramo pri obravnavi pouka o človekovih pravicah vendarle omeniti. Vzgoja za evropske dimenzije je po novem v vseh tujih učbenikih pedagogike, o tem so razpravljali na številnih simpozijih, napisali veliko knjig. Za to področje se močno zavzemata SE in EU. Ustanovili so tudi vrsto evropskih institucij, založb, revij; izboljšati, dopolniti in modernizirati poskušajo šolsko politiko, poenotiti učbenike, izobraževati učitelje.<sup>1</sup>

Evropsko združevanje ima dolgo tradicijo, zavita pota in stranpota, ki so opisana v obsežnih študijah. Gre za bogato evropsko zgodovino, ki je vplivala tudi na vse druge celine. Njeno podobo danes oblikujejo številne evropske integracije, organizacije in skupnosti.<sup>2</sup> Kot kaže evropska zgodovina, so nenehno delovale sile dezintegracije, pa tudi sile združevanja, povezovanja (integracije). Stoletja so se med deželami in državami porajale napetosti, preživeli smo svetovne vojne z ogromno žrtev in razdejanj. Tudi čas po drugi svetovni vojni je prinesel upanja in razočaranja, vojaške bloke, oboroževalno tekmo, tudi povezovanje, sodelovanje, neko stopnjo varnosti, zaupanja in razvoja. Novi upi so se vzbudili po spremembah v srednji in vzhodni Evropi ob odpravi železne zavesa in razpadu vojaških blokov.<sup>3</sup>

Graditelji skupne Evrope si ves čas po vojni prizadevajo za gospodarsko, vojaško, kulturno, znanstveno in druge oblike sodelovanja, zlasti pa skupno vzgojo in izobraževanje. Taki poskusi niso novi, saj ima Evropa dolgo skupno pedagoško tradicijo, kar dokazuje tudi zgodovina evropskega šolstva in pedagogike.<sup>4</sup> SE si je desetletja prizadeval za demokratično, pluralistično in multikulturno vzgojo in pouk v osnovnih in srednjih šolah. Znotraj teh ciljev pa izrazito za vzgojo evropske zavesti in človekove pravice. V Evropski skupnosti so se trudili predvsem za skupno in moderno poklicno vzgojo in pouk.<sup>5</sup>

Desetletja so v državah EGS preučevali odnos odraslih in zlasti mladine do evropskega združevanja. Raziskave kažejo precejšnje nepoznavanje evropskih problemov in tudi indiferentnost do procesov združevanja. Prav zato so v EGS, zdaj v EU, uvedli skupno evropsko mladinsko politiko, pozornost pa so posvetili tudi vzgoji in izobraževanju za evropsko državljanstvo in miselnost, torej za evropske dimenzije.

1 National Reports on the Treatment of the European Dimension in Education. Europäische Akademie, Berlin 1988 (115).

2 Cord Jakobeit - Apparslan Yenal (Hrsg.): Gesamteuropa. Analysen, Probleme und Entwicklungsperspektiven. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1993 (740).

3 Curt Gasteyger: Europa zwischen Spaltung und Einigung. 1945 bis 1993. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1994 (575).

4 Structures of the Education and Initial Training Systems in the member States of the European Community. EURODICE and CEDEFOP, Luxembourg 1991 (200).

5 Die europäische Dimension in Unterricht und Erziehung. Zentrum für Europäische Bildung, Bonn 1991.

Tudi pri SE so že leta 1967 ustanovili Evropski mladinski center, Evropski mladinski svet in zagotovili sredstva za številne mladinske dejavnosti.<sup>6</sup> Od leta 1985 se v okviru SE redno sestajajo ministri za mladino. Številne nevladne mladinske evropske organizacije redno sodelujejo s SE prek posebnega urada. Direktorat za mladino pri SE pripravlja programe za mladino, v njih zajemajo probleme, ki jih navajamo v tej študiji.<sup>7</sup>

Zelo so se zanimali za mladino že v EGS, saj so že leta 1978 ustanovili Mladinski forum. Mladi so zahtevali več državljskih pravic, izvajali so akcije in kampanje proti brezposelnosti, za poklicno izobraževanje in interkulturno vzgojo zdomcev. Pomemben je sodobni akcijski program EU Mladina za Evropo. Pospešujejo izmenjave mladine med državami, širijo poklicno znanje in obveščanje o vprašanih dela, spodbujajo stike med deželami in spoznavanje dežel, ki sprejemajo delavce. Izrednega pomena je pospeševanje pouka o ciljih EU. Znani so programi za mladino, denimo ERASMUS, LINGUA, ARION in drugi. Bistveno je, da poskuša Evropski parlament več storiti za izobraževanje in vzgojo mladih za življenje v EU. Pomembno je tudi gibanje evropskih federalistov.<sup>8</sup>

Dolgoletno sodelovanje med državami, ki so se povezale v razne evropske integracije, zlasti v SE in EU, je zahtevalo in omogočilo zблиževanje šolskih sistemov, vzgojnih ciljev in izobraževalnih vsebin. Oblikovali so skupne "evropske dimenzije" pri vzgoji in pouku, skupne vrednote, norme in novo naddržavljansko vzgojo. Zbližati in poenotiti so hoteli učne načrte, diplome, na novo je bilo potrebno premisliti skupne elemente evropske kulture, preteklosti in skupno prihodnost. Zato so desetletja razpravljali o skupnih učnih načrtih in izobraževanju učiteljev. V tej smeri so delovale številne evropske organizacije ter institucije. To se vidi iz poročila "Mednarodne konference o Evropi in učnih načrtih, o izobraževanju učiteljev ter učnih sredstvih 1987", ki kaže, kako velike težave bo treba premagati na poti k "evropski" šoli.

### Prizadevanja Sveta Evrope za "evropsko dimenzijo" vzgoje

Nemogoče je kratko prikazati prizadevanja SE za vzgojo mladih rodov za "evropsko zavest - evropsko dimenzijo" ali državljanstvo. Tako vzgojo in pouk sta zahtevali že Evropska kulturna konvencija iz leta 1954, ki govori zlasti o pouku tujih jezikov, in Resolucija ministrov prosvete SE "o vlogi družboslovnega pouka pri evropski vzgoji" iz leta 1964. Pričakujejo in zahtevajo, da mlade pri družboslovnem pouku v osnovnih in srednjih šolah vzgajajo ne le za državljane nacionalnih držav, temveč tudi za državljane Evrope in sveta. K oblikovanju evropske zavesti naj bi prispeval tudi pouk jezikov, zgodovine, geografije in književnosti. Že pred desetletji so govorili o okolju, prebivalstvu in razvoju, o turizmu in drogah. Mladi naj bi spoznavali skupno dediščino Evrope, njeno preteklost in sodobnost in cilje ter probleme združevanja in sodelovanja. Pripravljali so tudi podrobna navodila za tako vzgojo in pouk.

Leta 1983 je Parlamentarna skupščina SE nakazala cilje in metode "evropskega sodelovanja na področju vzgoje". Na mlade naj bi prenašali vrednote demokratičnega zahoda, jih pripravljali za bodoče državljane in jih vzgajali za tolerantnost, interkulturno razumevanje in enakopravne odnose med spoloma. Mlade naj bi usposabljali za osvajanje ročnih in intelektualnih spretnosti ter sposobnosti, za tehniško pismenost, za kritično razumevanje medijev in za kulturo ustvarjalnosti. Že takrat so "politični

6 Europa ABC guide to international Youth work. Strasbourg 1992 (46).

7 Youth Directorate: 1994 Programme. Description of the Programme. Strasbourg 1994 (22).

8 Jugend und Bildungspolitik der Europäischen Gemeinschaften. Doc. PE 26861. Bonn 1993.

pouk" širili z novimi izrazi, kot so vzgoja za pravice in dolžnosti, socialna vzgoja, politična vzgoja, vzgoja za življenje. Poudarjali so osebnostni razvoj, uporabo prostega časa, kulturne vrednote, človekove pravice, zdravje, vzgojo za medije in podobno. Vse to je tudi vzgoja za razumevanje med narodi, vzgoja za življenje v Evropi.<sup>9</sup>

Zahteve po vzgoji za "evropsko zavest" v srednjih šolah so bile večkrat postavljene v priporočilu Komiteja ministrov SE. Upoštevali so tudi UNESCO-vo priporočilo iz leta 1974. V "priporočilu o vlogi srednje šole v pripravi mladine za življenje" iz leta 1983 najdemo elemente vzgoje in pouka za Evropo. Poudarili so, da je bodoče življenje v Evropi odvisno od sprejemanja, varovanja in širjenja vrednot demokracije in človekovih pravic, od čuta solidarnosti, od prizadevanj za mir, demokratično in mirno reševanje sporov, od pozitivnih stališč do učenja in dela, od iniciativnosti, znanstvenega in tehniškega razvoja in varovanja naravnega okolja.<sup>10</sup>

V priporočilu "o vzgoji za evropsko zavest" pa so zahtevali, da mlade "Evropejce" vzgajajo ne le za državljane svoje dežele, temveč tudi za spoštovanje drugih narodov in kultur, za Evropo in širši svet. Sposobni in voljni naj bi bili razvijati in spoštovati demokracijo, človekove pravice in temeljne svoboščine. Usposobili naj bi se za življenje v soodvisnem svetu, za katerega so značilne razlike in stalne spremembe. Mladi naj bi razumeli skupno kulturno dediščino Evrope, njen prispevek k drugim civilizacijam, spoznali naj bi ustanove in organizacije, ki prispevajo k evropskemu združevanju in sodelovanju. Pri pouku o Evropi naj bi spoznali in razumeli ključne pojme, kakršni so demokracija, človekove pravice, tolerantnost, pluralizem, soodvisnost in sodelovanje, kulturna enotnost in različnost, konflikti in spremembe. Učili naj bi se sodelovanja in razumevanja med narodi za preprečevanje vojne, proti nasilnemu reševanju konfliktov. Prispevali naj bi k varovanju in ohranjanju evropske kulturne dediščine, k varovanju okolja, varčni uporabi energije in naravnih virov. Obvladovali naj bi spremembe v komuniciranju, pri delu, trgovini in v odnosih z nerazvitimi deželami. K takemu pouku naj bi prispevali vsi predmeti, od modernih jezikov do zgodovine, geografije in zlasti socialnih ved, pa tudi vsi tehniški in umetniški predmeti. Uporabiti je potrebno ustrezne metode in za to bolje izobraziti učitelje.<sup>11</sup>

Kot so se razvijali pojmi "evropske integracije" in vizije bodoče EU, tako so se dopolnjevali in razvijali tudi pojmi o ciljih in vsebinah "evropske dimenzije" vzgoje in izobraževanja. Med drugimi so uvajali pojme "evropski državljan", "državljan EGS" in podobne. Iskali so skupne norme, vrednote in cilje in zato uvajali pojem "evropska identiteta". Učenci morajo spoznati značilnosti Evrope, njen zgodovinski in kulturni razvoj, njeno gospodarsko strukturo, koncepte EU, skupne organe odločanja, pota in stranpota integracije, sodelovanje z drugimi deli sveta in mednarodno skupnostjo. Kot nekoč se tudi danes strokovnjaki zavedajo tveganj velikih integracij, zato svarijo pred birokratizacijo in mehanizacijo življenja in odnosov. Zdaj govorijo o tako imenovani Evropi "s človeškimi dimenzijami". Osrednji pomen so zopet dobile človekove pravice.

Preden bomo orisali zvezo med vzgojo za Evropo, za evropsko zavest ter identiteto, za državljane Evrope in med poukom človekovih pravic, bi radi opozorili, da so graditelji evropskih integracij desetletja iskali skupne ekonomske in politične interese, govorili pa so tudi o skupnih vrednotah. Na njih so poskušali graditi "evropsko identiteto" in skupno prihodnost. Te vrednote so opredeljene v mnogih dokumentih OZN in

9 Wolfgang W. Mickel: *Lernfeld Europa. Didaktik zur europäischen Erziehung*. 2. Aufl. Leske-Budrich, Opladen 1993 (230), str. 87-91.

10 Recommendation No. R (83) 13 of the Committee of Ministers To Member States of the role of the Secondary School in preparing Youth people for life.

11 Recommendation No. R (83) 4 of the Committee of Ministers to Member States concerning the Promotion of an Awareness of Europe in Secondary Schools.

zlasti UNESCO, v listinah SE, EU, v OSCE, pa tudi v deklaracijah nevladnih organizacij. Zato so tudi pri nas sprejemljivi izrazi: svoboda, mir, pravičnost, mednarodno sodelovanje, skupna dediščina, vladavina prava, socialna država, demokracija.

Že v Listini iz Helsinkov (1975) so kot skupne vrednote sprejeli enakopravnost držav, odrekanje grožnji in uporabi sile, nedotakljivost meja, mirno reševanje sporov, nevmešavanje v notranje zadeve držav, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, svobodo mišljenja, vere in prepričanja. Pozneje so tudi v SE sprejeli vrednote, ki so sprejemljive tudi za nas. Pri vzgoji za Evropo naj bi pri mladih razvijali demokratičnost, spoštovanje človekovih pravic, tolerantnost, pluralizem, čut za soodvisnost in sodelovanje, kulturno enotnost in različnost, spodbujali mirno reševanje konfliktov in pripravljenost na spremembe. Opazimo, da so skoraj vse vrednote, ki naj bi jih skupno priznavali in spoštovali v združeni Evropi, vzete predvsem iz mednarodnih listin o človekovih pravicah.

Graditelji evropskih integracij priznavajo, da prave prihodnosti v teh skupnostih ne bo, če ne bo temeljila na človekovih potrebah, idealih in vrednotah. Zato so v okviru SE in EU posvetili veliko pozornosti "socialnim" in "človeškim" dimenzijam evropskega združevanja. Vedno znova se je pokazalo, da je obstoj evropskih integracij odvisen tudi od pravne ureditve, socialnih razmer in človekovih pravic. Zato je Evropski parlament leta 1989 v posebnih dokumentih podrobno opredelil socialne pravice, zlasti odnose med delavci in delodajalci. Izrednega pomena je poleg Evropske konvencije človekovih pravic tudi Evropska socialna listina. Iz teh in drugih listin se vidi, da so osrednje vrednote zajete v človekovih pravicah. To pomeni, da je vzgoja za Evropo tesno povezana z vzgojo in poukom za človekove pravice.

Človekove pravice so torej bistvena sestavina evropske identitete. Spoštovanje človekove osebnosti in dostojanstva je pogoj za sožitje v vseh skupnostih, pa naj bodo to družine, šole, delovne ali druge skupine, narodne in mednarodne združbe. Človekove pravice so tudi etični kodeks, ki ga morajo vsi sprejemati in spoštovati, če naj govorimo o demokratični, humani, socialni in kulturni družbi. Zato posvečajo v SE in EU veliko pozornost širjenju, uresničevanju in varovanju človekovih pravic in ves čas tudi pouku o človekovih pravicah. Vzgoja za človekove pravice je tudi vzgoja za sožitje med narodi, za medkulturno sožitje in demokracijo. Zato ni čudno, če so tudi v OSCE že v prvi listini posvetili veliko pozornost "človeški dimenziji". To so tudi storili v svojih najnovejših dokumentih. Ponovno so podrobno in izčrpno navedli politične, kulturne, socialne in druge pravice, ki morajo biti zagotovljene vsem v evropskih družbah.<sup>12</sup>

Za vzgojo in pouk za "evropsko identiteto" so veliko storili v EU že v preteklih desetletjih. Ves čas pa si za to prizadeva SE. Omenili smo že nekatera priporočila o vzgoji za evropsko osveščenost, identiteto. Zlasti je pomembna resolucija "o evropski kulturni identiteti", saj nakazuje skupne vrednote. Vrh vseh prizadevanj pa je priporočilo Parlamentarne skupščine SE iz leta 1989 o "evropskih dimenzijah izobraževanja", v katerem so strnjene izkušnje in dosežki številnih strokovnih srečanj zadnjih dveh desetletij. V okviru SE so izvajali obsežen projekt vzgoje za Evropo, za evropske dimenzije vzgoje in izobraževanja. Izdali so poročila, monografije in študije o nastajanju, razvoju in združevanju Evrope, človekovih pravicah. Veliko so govorili o novi podobi Evrope, manjšinah, izmenjavi dijakov, povezavah in interkulturni vzgoji in pouku. Z učitelji pa so izvedli vrsto seminarjev, npr. Evropi v srednji šoli, novostih pri pouku zgodovine v novi Evropi, pouku modernih jezikov, pouku razvoja, človekovih

12 Jiri Hajek: Die menschliche Dimension der KSZE und ihre Perspektiven. V: Gesamteuropa. Analysen, Probleme und Entwicklungsperspektiven. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 1993 (740), str. 482-494.

pravicah, vzgoji za razumevanje med narodi, Evropi v osnovnih šolah in vzgoji demokratičnih vrednot.

Posebno pozornost so v SE posvetili predmetom osnovne in srednje šole, ki bi lahko prispevali k vzgoji za "evropsko identiteto". To velja za pouk zgodovine in geografije, nauk o družbi, literaturo in tuje jezike, naravoslovje in ekologijo, pa tudi za poklicno izobraževanje. Pripravili so vrsto seminarjev za učitelje, da bi jih spodbudili in pripravili za pouk o človekovih pravicah. V državah članicah SE so pedagogi v teh desetletjih objavili vrsto publikacij o tem, izdali priročnike in študije.<sup>13</sup>

Očitno je, da bi morali tudi pri nas evropsko vsebino bolj načrtno in poglobljeno vključiti na vse šolske stopnje in v predmete osnovne šole, zlasti pa v zgodovino, geografijo in družboslovje. S tematiko o evropskih procesih bomo morali zlasti obogatiti "etiko in družbo" in v njej obdelati teme, ki zanimajo mlade. Ostati pa ne bi smeli le v evropskem okolju, temveč naj bi bilo to izhodišče za obravnavo širših svetovnih problemov, rasizma, ksenofobije in novih desničarskih gibanj.

### Evropske dimenzije v učnih načrtih osnovnih in srednjih šol

Vzgoja in pouk za človekove pravice sta podlaga, izziv in napolnilo za "evropsko vzgojo", saj zajemata vsa področja življenja v nacionalni in mednarodni skupnosti. Zato ob tem, ko zanemarjamo pouk in vzgojo za človekove pravice v naših šolah, delamo slabo uslugo vzgoji za pravno zavest, razumevanju med narodi, proti rasizmu, multikulturni vzgoji ter vzgoji vrednot, miru. Brez teh področij vzgoje ne moremo vzgajati za "evropsko zavest", sožitje in sodelovanje med narodi. Seveda bi bilo potrebno in koristno, če bi podrobneje razmišljali, kaj taka vzgoja je in kaj terja od učitelja, učenca, staršev, šolske politike, teorije in prakse.

Izhodišče "evropske" vzgoje in pouka so dobri učni načrti. V svetu so pripravili številne študije, priročnike in učne pripomočke za tako vzgojo in pouk. Prvo pozornost so posvetili učnim načrtom. Zato so tako vzgojo vključili v vse učne predmete na vseh stopnjah šolanja. Učenci se nevsiljivo srečujejo z evropsko problematiko pri pouku in tudi zunaj njega. Poučijo se o zgodovini, razvoju Evrope, prizadevanjih za povezovanje, s preteklostjo, ki kaže, kam vodijo vojne in agresivnost, nacionalizem, rasizem, verski spori in razne oblike izkoriščanja. Taka spoznanja so izhodišče za širše poglede na dogajanja v svetu, na drugih kontinentih, pa tudi za razumevanje mednarodnih organizacij.

Naši učni načrti za osnovno in srednjo šolo kažejo, da smo človekovim pravicam kot izhodišču za razumevanje "evropske" demokracije in občih vrednot posvetili premalo pozornosti. Človekove pravice, kot učni cilji in vsebine, so prisotne le v nižjih razredih osnovne šole pri spoznavanju okolja, pri družbi, nekaj pri zgodovini in zemljepisu. Pri drugih predmetih pa so v celoti zanemarjene, čeprav bi jih lahko implicitno ali eksplicitno učinkovito obravnavali. Pogrešamo tudi spoznanja o povezovanju sveta, o mednarodnih organizacijah. Podobne slabosti opažamo tudi v učnih načrtih srednjih šol. Dejstvo je tudi, da učitelji osnovnih in srednjih šol že v diplomskem študiju in tudi pozneje dobijo zelo malo znanj in spoznanj o širših pojavih v svetu, dogajanjih v Evropi, organizacijah in gibanjih za skupno Evropo. Skoraj popolnoma je zanemarjen tudi pouk o človekovih pravicah na visokih šolah nasploh in na pedagoških posebej.<sup>14</sup>

13 Charta der europäischen Identität. Beschlossen in Lübeck am 28. Oktober 1995 vom ordentlichen Kongress der Europa-Union Deutschland. Bonn 1995. V več jezikih!

14 Milan Divjak: Tematika človekovih pravic v osnutkih in predlogih učnih načrtov za osnovne šole.

Za nas je še posebej zanimivo vprašanje, kako so človekove pravice, in s tem evropska in širša svetovna problematika, prisotne v učnem načrtu za etiko in družbo, za državljansko kulturo in v drugih družboslovnih predmetih. Okoli novega učnega načrta za etiko in družbo se danes bijejo ideološki, strankarski in podobni boji pri nas in v svetu. Da bi tak predmet utrdili in zavarovali pred zlorabami, smo predlagali, da bi vanj implicitno in tudi v posebnem poglavju vnesli pojme o človekovih pravicah. Za te namene je bil izdelan projekt *ETIKA IN DRUŽBA IN POUK O ČLOVEKOVIH PRAVICAH*. Maribor 1996 (280). Posredovan je bil tudi komisiji, ki izdeluje učni načrt za etiko in družbo. Novejši osnutki učnega načrta za etiko in družbo kažejo, da teh možnosti in priložnosti niso izkoristili. Ne vemo, kakšen bo končni učni načrt.<sup>15</sup>

Zadnje čase so se pojavili razni učbeniki za ta predmet, čeprav učni načrt še ni sprejet. Kaže, da njihovi avtorji v nekoliko večji meri upoštevajo pomen človekovih pravic za vzgojo in izobraževanje mladih rodov. S tem bodo prispevali tudi k razumevanju "evropske dimenzije" in zavesti, dali pa bodo tudi svoj prispevek k 50-letnici Splošne deklaracije človekovih pravic in k akcijam v letu človekovih pravic 1998. Sedaj imamo možnost in priložnost, da v Dekadi OZN za pouk o človekovih pravicah 1995-2004 storimo še več.<sup>16</sup>

Ker pa bomo leta 1999 slavili 50-letnico Sveta Evrope, je še posebej nujno, da mlade rodove seznanimo z vlogo, razvojem in pomenom te organizacije za razvoj evropske zavesti in sodelovanja, s prizadevanji naprednega sveta za življenje v naslednjem sto in tisočletju. Bistveno je, da šola prispeva svoj delež k vzgoji in izobraževanju za človekove pravice, ki so temelj občin in višjih etičnih in drugih vrednot za oblikovanje naše skupne prihodnosti.

---

Projekt za 50-letnico Splošne deklaracije človekovih pravic. Pripravljen za Nacionalni odbor za UNICEF, 1998 (1-27).

15 Milan Divjak: Šola in človekove pravice. Maribor 1998 (400). Projekt.

16 50<sup>th</sup> Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. Basic information kit no. 1. High Commissioner for Human Rights. United Nations, New York-Geneva, 1997 (28). Glej še: Womens Rights the Responsibility of All. Basic information kit no. 2. High Commissioner for Human Rights. UN, N. Y.-Geneva 1997 (39)... etc.